

Prof. dr hab. Janina Godłów-Legiędz

Łódź, 21.02.2020 r.

Katedra Mikroekonomii

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Uniwersytet Łódzki

janina.legiedz@uni.lodz.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Pomaskow
pt. „Podatek akcyzowy w świetle ekonomicznej analizy prawa”
napisanej pod opieką naukową dra hab. Mirosława Bochenka, prof. UMK
i promotora pomocniczego, dr Ilony Pietryki**

Wybór tematu, sformułowanie problemu badawczego i hipotez

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Podejmuje ważne problemy znaczenia prawa w gospodarowaniu i możliwości wykorzystania prawa jako instrumentu kształtowania struktury konsumpcji, w szczególności ograniczania spożycia alkoholu. Rozprawę charakteryzuje równowaga między częścią teoretyczną a empiryczną. Znajdujemy w niej zarówno prezentację i krytyczną analizę koncepcji teoretycznych ważnych z punktu widzenia tematu, jak i analizę empiryczną elastyczności popytu jako warunku skuteczności określonych rozwiązań prawnych w zakresie badanego podatku. Temat ma walory teoretyczne i pragmatyczne. Rozprawa łączy tematykę historii myśli ekonomicznej i kwestie zróżnicowania współczesnej ekonomii z aktualnymi problemami wyboru skutecznych instrumentów realizacji celów ekonomicznych i społecznych polityki państwa w gospodarce rynkowej.

Cel, problemy i tezy rozprawy Autorka wyjaśnia we wstępie. Problem badawczy, leżący w centrum analizy Autorka zdefiniowała jako „sposób, w jaki poziom podatku akcyzowego wpływa na skalę konsumpcji wyrobów alkoholowych”. Natomiast za cel uznała „określenie związków między poziomem podatku akcyzowego a skalą konsumpcji wyrobów alkoholowych. Autorka sformułowała także cztery pytania szczegółowe. Tym pytaniom podporządkowany jest tok wywodów w kolejnych rozdziałach.

1. Jak ewoluowały poglądy na temat wpływu podatków na zachowania podmiotów gospodarczych?
2. Jaki jest przedmiot zainteresowania oraz w jaki sposób rozwijała się ekonomiczna analiza prawa?

3. Czy istnieje zależność między elastycznością popytu a skutecznością polityki podatkowej?
4. Czy podatek akcyzowy jest skutecznym narzędziem redukcji konsumpcji wyrobów alkoholowych?

Następnie Autorka wymieniła pięć zadań badawczych, z których cztery pierwsze odpowiadają wymienionym wyżej pytaniom. Piąte zadanie nawiązuje do dorobku szkoły ekonomicznej analizy prawa i ograniczonej skuteczności podatku akcyzowego.

Hipoteza badawcza została sformułowana następująco: „Efekt akcyzy w postaci ograniczenia konsumpcji wyrobów alkoholowych, zależy od poziomu elastyczności cenowej popytu oraz liczby substytutów dóbr objętych tym podatkiem” (s. 9 rozprawy).

Oceniając poprawność sformułowania problemu badawczego i hipotezy należy zauważyć, że znaczenie cenowej elastyczności popytu jest powszechnie znaną prawidłowością. Dopiero dalsze wyjaśnienia i treść pracy uświadamiają, że badania polegały na weryfikacji tej znanej zależności w określonym okresie w Polsce. Hipoteza w zaproponowanym brzmieniu jest nieprecyzyjna. Należało ją wyraźnie odnieść do określonego miejsca i czasu.

W rozdziale pierwszym i drugim zastosowano metodę krytycznej analizy literatury. W rozdziale pierwszym wykorzystano dzieła wielkich twórców ekonomii, ale brakuje sięgnięcia do artykułów i monograficznych analiz koncepcji tych uznanych postaci. Zastrzeżeń nie budzi baza literaturowa rozdziału drugiego. W części empirycznej poza literaturą przedmiotu wykorzystano ustawy, głównie dotyczące podatków w Polsce oraz dane liczbowe pochodzące z baz statystycznych WHO oraz GUS. Do analizy elastyczności popytu na wyroby alkoholowe w Polsce wykorzystano ekonometryczny model QUAIDS (*Quadratic Almost Ideal Demand System*).

Struktura rozprawy i sposób dowodzenia hipotezy badawczej

Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, obszernej bibliografii (243 pozycje), spisu tabel i rysunków, streszczeń w języku polskim i angielskim, liczy 191 stron. Napisana jest poprawną polszczyzną, ale zdarzają się drobne błędy i zdania wyrażające ważne myśli w sposób nieprecyzyjny. Przykłady przytaczam w dalszej części recenzji. Kolejność rozdziałów i układ treści w poszczególnych rozdziałach są logiczne, podporządkowane celom badawczym.

Rozdział pierwszy pt. „Ewolucja poglądów na temat wpływu podatku na zachowanie podmiotów gospodarczych” zawiera syntetyczne ujęcie poglądów wybranych ekonomistów od fizjokratów i klasyków, poprzez szkołę historyczną (Friedrich List, Adolph H. Wagner), Johna M. Keynesa i Paula Samuelsona do Friedricha Hayeka, Milтона Friedmana i nowej makroekonomii klasycznej. Autorka przytacza nie tylko poglądy różnych autorów związane bezpośrednio z przedmiotem pracy, ale próbuje także charakteryzować istotę poszczególnych szkół. Wielość przywoływanych autorów i wątków sprawia, że rozdział nie pełni dobrze roli wprowadzenia do tematu pracy. Analiza byłaby zapewne bardziej wnikliwa i lepiej służyła całości, gdyby ograniczono analizę historii idei ekonomicznych do zagadnień bezpośrednio związanych z badanym problemem zależności skuteczności podatku akcyzowego od elastyczności cenowej popytu.

W przeciwieństwie do rozdziału pierwszego, rozdział drugi zawiera treści mniej znane w polskiej literaturze i ważne z punktu widzenia tematu rozprawy. W tym rozdziale zatytułowanym „Charakterystyka ekonomicznej analizy prawa” autorka przybliży czytelnikowi poglądy badaczy, którzy przyczynili się do zbliżenia dwóch dyscyplin naukowych i dwóch dziedzin życia: ekonomii i prawa. Nawiązując z jednej strony do Ronalda Coase’a i Douglassa Northa, a z drugiej do Richarda Posnera i Gary Beckera pokazuje ogromne różnice metodologiczne i normatywne dzielące badaczy związków między prawem i ekonomią. Z jednej strony mamy badaczy znaczenia prawa w ekonomii krytycznych wobec ekonomicznej ortodoksji i neoklasycznych założeń racjonalności podmiotów gospodarczych, z drugiej określane mianem ekonomicznego imperializmu stosowanie neoklasycznych instrumentów analizy do wszystkich zjawisk społecznych i politycznych, w tym prawa. Prezentując współczesne spory i podziały w ekonomicznej analizie prawa Autorka dostrzegła ich genezę w dylematach metodologicznych i sporach o charakter ekonomii i miejsce sądów wartościujących badaniach ekonomicznych.

Rozdział trzeci, zatytułowany jest „Elastyczność popytu a skuteczność polityki podatkowej”, dotyczy już bezpośrednio hipotezy badawczej. W pierwszej części rozdziału omawiane są ogólne cechy podatku akcyzowego oraz konkretne regulacje tego podatku zawarte w zmieniającym się prawie polskim i w dyrektywach unijnych. Następnie Autorka zaprezentowała teoretyczne argumenty przeciwko obciążaniu wyrobów alkoholowych wysokim podatkiem akcyzowym przytaczając poglądy przeciwników ingerencji państwa w rynek rzadko przeciwstawiając im argumenty strony przeciwnej. Kolejny krok to przytoczenie danych o cenach i stawkach akcyzy na mocne alkohole, wino i piwo, a także danych o spożyciu

alkoholu w Polsce na tle innych krajów europejskich. Ważnym wątkiem w tym rozdziale jest omówienie teorii elastyczności popytu i jej znaczenie z punktu widzenia celu fiskalnego i prewencyjnego polityki podatkowej. W ostatnim punkcie rozdziału trzeciego znajdujemy opis budowy ekonometrycznego modelu popytu konsumpcyjnego jako podstawy szacowania wskaźników elastyczności popytu oraz przykład jednorównaniowego modelu popytu na piwo jako jeden z rodzajów napojów alkoholowych.

Rozdział czwarty pt. „Skuteczność podatku akcyzowego w redukowaniu konsumpcji wyrobów alkoholowych” poświęcony jest głównie analizie elastyczności popytu na wyroby alkoholowe. Autorka wykorzystuje dotychczasowe badania elastyczności cenowej i dochodowej na napoje alkoholowe w Polsce i prezentuje własną analizę popytu na piwo, wino i wódkę w Polsce w latach 1961-2016. Przegląd dotychczasowych badań elastyczności popytu w Polsce poprzedzony jest przeglądem tego typu badań opartym na publikacjach zagranicznych. Przegląd analiz polskich ekonomistów obejmuje siedem programów badawczych elastyczności cenowej i dochodowej przeprowadzonych w ostatnich 40 latach, obejmujących w pięciu przypadkach okresy od lat 60. XX wieku i w dwóch badaniach okresy od lat 50. XX wieku. Wyniki tych badań zostały zestawione w tabeli 4.1, po czym omówiono wykorzystane w nich modele i zinterpretowano otrzymane rezultaty z perspektywy możliwości wykorzystania podatków jako instrumentu kontrolowania konsumpcji alkoholu. Własne badania elastyczności popytu na napoje alkoholowe w Polsce oparte zostały na wykorzystaniu modelu ekonometrycznego QUAIDS (*Quadratic Almost Ideal Demand System*) będącym modyfikacją modelu AIDS (*Almost Ideal Demand System*). Autorka opisała zastosowaną metodę badawczą, a wyniki kolejnych etapów badania przedstawiła tabelach 4.5 – 4.9. W podsumowaniu badania podjęła próbę interpretacji otrzymanych wyników, oceniając stopień elastyczności popytu na piwo, wino i wódkę, oraz poziom komplementarności i substytucyjności między tymi napojami. Na podstawie wyników modelu QUAIDS Autorka sformułowała wniosek, że podatek może być skutecznym instrumentem kontroli konsumpcji wódki. Natomiast podwyżka akcyzy na piwo nie jest skutecznym instrumentem ograniczenia spożycia tego napoju. Rozdział kończą uwagi na temat innych niż podatki możliwości oddziaływania państwa na spożycie alkoholu, formułowane przez badaczy w ramach ekonomicznej analizy prawa.

W zakończeniu Doktorantka z ostrożnością i pełną świadomością trudności jednoznacznego rozwiązania badanego problemu podsumowała rezultaty swoich analiz i stopień realizacji hipotezy badawczej.

Uwagi krytyczne i kwestie do dyskusji

W części teoretycznej niektóre prezentacje poglądów są nieprzekonujące, bądź nawet nie oddają wiernie stanowisk przytaczanych ekonomistów. Niebudzącym wątpliwości tego przykładem jest interpretacja stanowiska Ronalda Coase'a, który w sposób szczególny przyczynił się do rozwoju nowej ekonomii instytucjonalnej i szkoły prawa i ekonomii. Uwagi na temat tego ekonomisty znajdujemy w kilku miejscach pracy (s. 60, 61, 62, 63, 73, 80, 84). Problem interpretacji Coase'a związany jest z przewijającym się w całym rozdziale problemem relacji między ekonomiczną analizą prawa i ekonomia neoklasyczną oraz kwestią znaczenia założenia racjonalności w ekonomii instytucjonalnej i neoklasycznej. Interpretacja teorii Coase'a od początku przedstawiała trudność dla największych nawet ekonomistów. Największe kontrowersje budził tzw. teoremat Coase'a i właśnie jego interpretacja w rozprawie jest ośrodkiem błędnego rozumienia twórcy nowej ekonomii instytucjonalnej. Opisując eksperyment ekonomistów behawioralnych Doktorantka napisała: „Autorzy eksperymentu twierdzili, że otrzymany wynik analizy ma ważne konsekwencje w procesie wymiany rynkowej oraz struktury własności. Różni się on od rezultatów twierdzenia R.H. Coase'a, wpisującego się w podejście ekonomii neoklasycznej, mówiące, że wymiana dojdzie do skutku, jeżeli doprowadzi do wzrostu produkcji i jest niezależna od wstępnego podziału praw własności” (s. 73). Tymczasem Coase był krytykiem ekonomii neoklasycznej i jego stanowisko różni się zasadniczo zarówno od Posnera, jak i Beckera. Polemiki wokół artykułów Coase i słynnego teorematu zmuszały Coase'a do wielokrotnego wyjaśniania jego stanowiska. W rozdziale 6. książki *The Firm, the Market and the Law*, wydanej w 1990 r. napisał: „Świat zerowych kosztów transakcji był często opisywany jako świat Coase'a. Nic nie mogło być dalsze od prawdy. To jest świat teorii ekonomicznej, a ja miałem nadzieję, że przekonam ekonomistów, by ten świat porzucili”. Jednoznacznie krytyczna analiza podejścia neoklasycznego do teorii wyboru konsumenta i teorii przedsiębiorstwa zawarta jest także w rozdziale pierwszym wspomnianej książki (polskie wydanie: R. Coase, *Firma, rynek i prawo*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 1 – 14, 159).

Doktorantka często przytacza argumenty zwolenników ekonomicznej analizy prawa podważające celowość wykorzystywania podatków jako instrumentu oddziaływania na spożycie wyrobów alkoholowych. Piętnując alokacyjne konsekwencje akcyzy akcentuje, że obciążenie producentów podatkiem akcyzowym zmusza ich do obniżenia poziomu produkcji, zmniejszenia zatrudnienia i szukania niżej opodatkowanych sektorów (s. 128). Sądzę, że brakuje w tym miejscu kontrargumentów. Ten sam ekonomiczny punkt widzenia wymaga

uwzględnienia kosztów ekonomicznych i społecznych związanych z nadużywaniem napojów alkoholowych. Nawet jeżeli dostrzegamy wady podatkowych regulacji i konieczność stosowania innych środków, rachunek kosztów nie może być tak jednostronny.

Autorka rozprawy wyniki estymacji elastyczności popytu dla różnych krajów i okresów, skomentowała uwagą o braku konsensu co elastyczności popytu na wyroby alkoholowe. Brakło w tym miejscu uwag na temat kulturowych uwarunkowań popytu i uwarunkowań związanych z poziomem rozwoju gospodarczego. Nasuwa się też postulat krytycznej oceny wykorzystywanych modeli i możliwości wprowadzania do nich zmiennych instytucjonalnych.

Na s. 92 Autorka pisze: „Co istotne, ważną rolę w osiągnięciu efektu, w postaci przerzucania opodatkowania, odgrywa podmiot opodatkowania (podatnik), nie zaś cenowa elastyczność popytu (rzadziej podaży). To, czy podatnik przerzuci swoje obciążenie (w części lub całości) na inne podmioty zależy od jego pozycji rynkowej, koniunktury oraz gotowości nabywcy do zapłaty wyższej ceny za dane dobro” (s. 92). Ta wypowiedź nasuwa pytanie: Czy wymienione elementy pozycji rynkowej podatnika są czynnikami odrębnymi od elastyczności popytu?

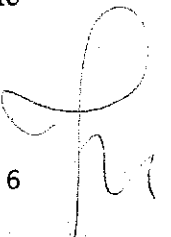
s. 96: Autorka najczęściej powołuje się na Ustawę z 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym zamieszczoną w Dzienniku Ustaw z 2017 r. Z uwagi na zmiany tej ustawy niejasne, czy wręcz mylące jest używanie w tekście i przypisach skrótu u.p.a. Na s. 96 Autorka pisze: „Obecnie, zgodnie z art. 93 ust. 3 u.p.a. stawka akcyzy na ...”. Z perspektywy lutego 2020 wymienione tam stawki akcyzy są już nieaktualne. Rozumiem, że zmienność prawa sprawia, że informacje się dezaktualizują, należy jednak unikać sformułowań, które mogą wprowadzać w błąd.

s. 123: Cytuję: „Zmiana cen może wywołać dwa efekty: efekt cenowy oraz efekt dochodowy...”. Chyba chodzi tu o efekt substytucyjny, a nie cenowy.

s. 127: Cytuję: „Elastyczność dochodowa dla piwa, w oparciu o przytoczone badania, jest również niska i mieści się w zakresie od $-0,33(N)$ do $-0,43(HE)$ ”. Czy to oznacza, że badacze zauważyli ujemną elastyczność dochowa popytu na piwo? Warto byłoby to skomentować.

Powyższe uwagi nie podważają mojej generalnie pozytywnej opinii o recenzowanej rozprawie. Uwagi dotyczące stanowiska Ronalda Coase'a i jego miejsca w nurcie rozważań określanym mianem: prawo i ekonomia bądź ekonomiczna analiza prawa. oraz kontrowersje wokół instrumentów oddziaływania państwa na konsumpcję napojów alkoholowych mogą stanowić część dyskusji w trakcie obrony pracy.

6

Konkluzja

Pani mgr Joanna Pomaskow podjęła ważny z punktu widzenia poznawczego i praktycznego problem naukowy, poprawnie sformułowała założenia projektu badawczego, wybrała odpowiednie metody badawcze i projekt ten z powodzeniem zrealizowała. Wykazała kompetencje naukowe zarówno w sferze krytycznej analizy poglądów ekonomicznych, jak i znajomości zaawansowanych metod badań ekonomicznych. Wyprowadzając ostateczne konkluzje dała wyraz krytycznego stosunku do rezultatów swych badań i zidentyfikowała kierunki dalszych poszukiwań badawczych.

Z powyższych względów rozprawę Pani mgr Joanny Pomaskow „Podatek akcyzowy w świetle ekonomicznej analizy prawa” oceniam pozytywnie. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, świadczy o opanowaniu wiedzy teoretycznej z ekonomii, znajomości metod badań naukowych i umiejętności prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Recenzowana praca spełnia zatem warunki określone w art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017, poz. 1787 z późn. zm.). Wnioskuje o dopuszczenie do publicznej obrony rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Pomaskow.

